

Генерал-мајор авијације МИЛИЈА СТАНИШИЋ

УТИЦАЈ РАЗВИТКА ТЕХНИКЕ НА УЛОГУ И МЕЋУСОБНИ ОДНОС ВИДОВА ОРУЖАНИХ СНАГА

Развој производних снага друштва доводио је до примене нових и све разноврснијих средстава ратне технике, која је вршила све бржи и значајнији утицај на вођење рата. Посебно, развитак технике је битно утицао на одређивање места и улоге главних организацијских делова оружаних снага.

Проучавање утицаја развитка технике на улогу и међусобни однос видова (и родова) било је увек једно од интересантних и важних питања војне теорије и праксе. Оно је нарочито значајно и актуелно данас, када се појавом квалитетно нових борбених средстава врше крупне измене у начину вођења рата и у организацијској структури оружаних снага. Да би се могле сагледати тенденције и ближе перспективе у решавању тог питања, неопходно је, и методолошки једино оправдано, анализирати улоге и међусобне односе видова у прошлости и данас.

За анализу развоја овог проблема у прошлости целисходно је да се отпочне са оним периодом када је утицај развитка технике на оружане снаге почео да бива снажан, брз, изразит и све више комплексан. То је, без сумње, период који захвата крај XIX и почетак XX века. Он се у друштвено-политичком смислу карактерише појавом епохе империјализма, а у војно-техничком погледу прелазом у тзв. машински период рата.

У епохи империјализма на друштвену сцену ступају моћни међународни монополистички савези који покрећу захтеве и борбу за поновну поделу већ подељеног света. Таква оријентација и практична политика захтевају убрзано јачање оружаних снага. Тиме отпочиње трка у наоружању тадашњих водећих сила, која је карактеристична и за поморске и за копнене снаге.

Пошто се у то време покрећу и воде борбе око нове расподеле колонијалних (прекоморских) земаља, трка у наоружању добија великог маха код поморских снага (РМ). Томе је допринео снажан развој машинске индустрије и металургије, које су крајем XIX века довеле до квалитетних измена у наоружању РМ. Пре свега, дошло је до замене једрењака бродовима на парни погон, што је представљало револуционарни скок у поморском ратовању. Постајући независни од ветра, бродови сада знатно повећавају своје маневарске могућности, а

тима и способност дејства на далеко већим просторствима. Усавршена металургија и све бржи развој бродоградње доводе до појаве нових класа бојних бродова: крстарице, бојног брода, торпиљарке, разарача, а касније и подморнице. Наоружање бродова значајно се ојачава применом артиљерије са изолученим цевима (касније брзометне артиљерије), као и проналаском и употребом торпеда и мина.

На овим друштвено-економским односима, и уз постојање овако динамичног развоја поморских снага, почеле су се јављати и све више ширити теорије о одлучујућој улози РМ у рату. Најеминентнији представник и поборник теорије „поморске силе“ био је амерички контраадмирал Мехен. Суштина његове теорије, коју је изложио у раду „Утицај поморске силе на историју“ (1890. г.) и у каснијим радовима, била је у основи следећа: да би једна држава постала светска сила она мора да обезбеди превласт (господарење) на мору; то је могућно постићи одлучујућим биткама флоте или блокадом противничке морнарице у њеним базама; за остварење тог циља неопходна је бројна и добро опремљена РМ са широком мрежом сталних и истурених база и упоришта.

Теорија „поморске силе“ знатно је утицала на формирање доктрина оних земаља чији је гео-стратегички положај захтевао да се располаже снажном РМ. Тако је, на пример, у то време у Енглеској настављено са убрзаном изградњом поморских снага под девизом „имати јачу флоту од две најјаче, узете заједно“. Развоју и организацији копнене војске (КоВ) придавала се другостепена улога, што је пластично било изражено у познатој фрази: „Армија је пројектил који треба да избаци РМ“. Сличан процес одиграо се и у САД. Доласком Теодора Рузвелта за председника (који је био присталица теоријских погледа Мехена) целокупна изградња њихових оружаних снага подвргава се интересима изградње снажне РМ, којој се — саобразно вођењу спољне политике по курсу „Монроове доктрине“ — ставља у задатак да брани интересе западне хемисфере.¹⁾ У то време и Вилхелмова Немачка — подстакнута потребом борбе са Енглеском око колонија — придаје све већи значај улози РМ и води такву практичну политику њеног развоја, да она пред почетак првог светског рата постаје друга најјача флота на свету.

Трка у наоружању отпочела је у том периоду и у копненој војсци која је код највећег броја европских сила била главни и одлучујући део оружаних снага. Индустријски и технички развој проузроковао је два квалитетна скока у повећању ватрене моћи КоВ: прво, појаву олучне цеви у артиљерији, а касније увођење брзометних и тешких пољских топова; друго, појаву аутоматског стрелачког оружја. Упоредо с тим долази до пуног коришћења железничког саобраћаја у војне сврхе — нешто касније и аутомобилског транспорта — као и до примене телеграфа и телефона у командовању јединицама,

¹⁾ Развијајући се убрзано у том смеру, САД 1922. године успевају да постигну паритет у бојним бродовима са Енглеском, а у другом светском рату постају далеко најмоћнија поморска сила.

што све скупа повећава брзину и ефикасност мобилизације, концентрације и стратегијског развоја војске. Такав брз развитак наоружања КоВ, који се одвија при постојању ионако већ масовних армија, захтева да се њихов број све више повећава и да расте проценат становништва у позадини који директно учествује у производњи за армију и за њено снабдевање.

У таквим условима јачања ватрених и маневарских могућности КоВ и очекиваног сукоба у светским размерама, јавља се теорија британског географа Мекиндера — као пандан Мехеновој теорији — да је основни предуслов за светску доминацију било које силе седовање централног дела евроазијског копна. Ову теорију су радо прихватили немачки географи и стратеги, разрађујући је почетком XX века у свој теоријски систем познат под именом „геополитика“. Ова теорија подстиче и оправдава немачку империјалистичку политику продирања на Исток. Она полази од тога да се основни закон органског и друштвеног живота састоји у борби за простор. Сходно томе, судбину и спољњу политику сваке земље одређује у првом реду географски положај и величина државе, као и њена потреба за новим животним простором. Преведено на језик немачких милитариста то је значило: Немачка ће аутоматски постати господар света кад овлада огромним просторствима Русије.

Први светски рат је показао да се у тадашњем војно-политичком односу снага, и са ондашњим средствима ратне технике, исход рата највећим делом тражио и добио на копну (европском). Зато је и копнена војска у њему имала изразито одлучујућу улогу. Она је по својој структури, наоружању и техничкој опремљености имала сасвим другу физиономију од копнене војске у XIX веку. Поред огромних количина артиљерије и аутоматског оружја, на ратну позорницу ступају авион и тенк. Борбена примена авиона²⁾ најавила је и означила почетак нове ере у начину вођења оружане борбе: рат се од „линеарног“ и „дводимензионалног“ све више претвара у „просторни“ и „тродимензионални“. Ступањем тенка у арсенал наоружања копнена војска добија оружје које ће квалитетно подићи њене борбене могућности. Иако авион и тенк због тадашње своје техничке неусавршености, још нису били у стању да одлучујуће утичу на оружану борбу у стратегијским размерама, они су, својим доприносом у пробијању позицијске одбране на западном фронту крајем овог рата, већ тада показали да ће позицијски рат убудуће уступити место маневарском.

За разлику од раније епохе — где је РМ самосталним стратегијским дејствима освајала колоније и добијала ратове — у овом рату њена се улога испољавала првенствено у добијању превласти на мору ради контроле поморских комуникација. Вођење исцрпљујућег позицијског рата на копну, са до тада невиђеним утрошком материјалних

²⁾ У највећем броју земаља рачуна се да су први лет авионом извршила браћа Рајт (Американци) 17. децембра 1903. године. Међутим, у СССР-у се званично тврди да је први лет авионом извршио Рус Мошајски још 1885. године. Авион је први пут примљен у ратне сврхе 1911. године у италијанско-турском рату.

средстава, захтевало је да се Немачка одсече од сировинских прекоморских база. Зато су силе Антанте усмериле главна дејства својих РМ на блокаду Немачке („гладна блокада“), која је дала веома крупне стратегијске резултате. Немачка флота (бројно слабија) избегава вођење одлучујућих битки на мору и у борби за деблокаду крајем рата све више и успешније примењује подморнице.³⁾ Зато борба против подморница постаје нов вид борбених поморских дејстава, а крајем првог светског рата избила је у први план вођења рата на мору.

Први светски рат дао је силан замах развоју авијације. Главне ратујуће снаге ушле су у рат са по 200—300 авиона, а на крају су расплагале са по неколико хиљада борбених авиона (3—4 хиљаде). Уместо извиђања бојишта и коректуре артиљеријске ватре — што је био њен једини задатак на почетку рата — авијација све више и успешније изводи задатке подршке и заштите КоВ. Зато она крајем рата и постаје род оружаних снага.

На бази уоченог брзог развоја ваздухопловства и његових латентних могућности — као и због жеља да се до победе у идућем ратном сукобу дође брже и лакше — по завршетку првог светског рата јављају се и шире теорије о одлучујућој улози ратног ваздухопловства (РВ). Творац и главни представник те теорије је италијански генерал Дует. Полазећи од претпоставке да ће и други светски рат бити позицијски, он у својој књизи „Превласт у ваздуху“ (издатај 1921. године) заступа и разрађује тезу да је ваздухопловна сила (снажна бомбардерска флота) у стању да самостално извојује победу у рату дејством по главним изворима војног, економског и моралног потенцијала противника. Мада је „Дуетова доктрина“ у основи била и остала дефектна — нарочито зато што је потцењивао улогу КоВ и РМ — треба му признати да је далеко више и боље од других теоретичара свог доба успео да предвиди брз развитак ваздухопловства и његову све већу улогу у рату.

Имајући у виду растућу улогу ваздухопловства у рату, многе земље су отпочеле да РВ организују као вид оружаних снага. То су први учинили Енглези (1918. године) тврдећи још тада да ће убудуће за одбрану Енглеске превласт у ваздуху бити од истог значаја као што је кроз векове била превласт на мору. Италијани су (највише под утицајем Дуетове теорије) то учинили 1927. године, Французи 1933. године, а Немци 1935. године. (У СССР-у и САД ваздухопловство је званично проглашено видом оружаних снага тек после другог светског рата.)

Брз развој производних снага између два светска рата — и у вези с тим одлучнији и далекосежнији размах научне и техничке мисли — захтевали су и омогућили да се за време припрема и извођења другог светског рата пође и шире и брже у опремању оружаних снага разноврсним средствима ратне технике. Тако су четири водеће силе

³⁾ Са првим подморничким нападима Немци отпочињу 1915. године. Али се улога подморница испољава тек априла 1917. године, када су успеле да потопе око 900.000 бруто регистарских тона бродовља савезника, што је за оно време импозантна цифра.

(СССР, САД, Велика Британија и Немачка) произвеле у том рату око 650.000 артиљеријских оруђа, око 600.000 авиона и око 200.000 тенкова. Ратујуће стране су у току рата изградиле 1643 подморнице, 1303 ескортна брода, 204 носача авиона итд.

Док је у првом светском рату основно питање у политици наоружања било дати што већи квантитет оружја и муниције, дотле у другом светском рату политику наоружања карактерише, поред масовности, борба за квалитет оружја и опреме. Борба између средстава напада и одбране толико је била оштра (тенк — противтенковски топ; ловац — бомбардер; авион — противавионска артиљерија; подморница — противподморничка средства итд.) да су на ратно попрिште морала непрестано и брзо да пристижу нова и савршенија борбена средства.

С правом се сматра да други светски рат, у пуном смислу речи, представља појаву „машинског рата“. Његова прва карактеристика је у све већем приливу мотора у армију. Док је почетком првог светског рата на једног војника отпадала просечно само $\frac{1}{3}$ коњске снаге мотора који су се налазили у наоружању армија, почетком другог светског рата тај број је износио око 10, а крајем рата око 20 коњских снага.⁴⁾ Разумљиво је што је увођењем мотора са унутрашњим сагоревањем у армију морало имати далекосежне последице на динамичност борбених дејстава, на покретљивост јединица и на могућност дејства на великим просторима. Упоредо са моторизовањем, све је веће настојање и за механизовањем, да би се увођењем машина ослободила људска снага и убрзао процес рада у транспорту, у инжењеријским радовима, у командовању и т.сл. Следећа битна карактеристика „машинског рата“ у техничком погледу је повећан степен аутоматизовања оружја, средстава за његово довођење до циља и појединих радњи из командовања борбеним средствима. Не мањи значај за успешно вођење рата помоћу нових борбених средстава, и на великим просторима, имала је електроника која је омогућила: откривање противника на већим даљинама; већу прецизност оружја, навигације и самог напада; успешно командовање на већим одстојањима снагама на земљи, на мору и у ваздуху, итд. Сва та (и друга) средства знатно су подигла борбене могућности сва три вида оружане силе.

Масовна употреба разноврсне и све боље ратне технике морала је да проузрокује знатне измене у начину вођења борбених дејстава у другом светском рату, како у стратегијским тако и у оперативним и тактичким размерама. Ако би се желело утврдити које је борбено средство више од осталих допринело тим изменама, првенствено у стратегијским размерама, онда би се на основу ратних догађаја могло са сигурношћу тврдити да је то био авион, односно ваздухопловство — упоредо и заједно са све већом применом мотора на земљи (тенк, камион).

⁴⁾ Студија А. Лаговског: „Стратегија и привреда“. Налази се у Збирци чланака из стратегије (I), издање ВИЗ ЈНА Војно дело, 1961. године, стр. 448 и 457.

Ваздухопловство је у току рата — нарочито РВ западних савезника од 1943. године — располагало снажном бомбардерском флотом, том самосталном офанзивном снагом за наносење удара по позадини противника. Пошто је економски потенцијал противника представљао веома важан стратегијски циљ, то је и дејство по њему добијало све већи значај. Зато се и удари стратегијског англо-америчког ваздухопловства по Немачкој с правом сврставају у самосталне стратегијске операције. Истина, ондашњим наоружањем (класичне авиобомбе) нису се могли постићи одлучујући резултати. Али, и они који су постигнути имали су веома крупан значај за извојевање победе. Посебно треба истаћи да је тешко замислити успех савезничке инвазије Европе у 1944. години без претходне припреме и подршке стратегијског (и осталог) ваздухопловства.

Авијација је у току другог светског рата извршила корените измене у вођењу рата на мору. Док су раније бојни бродови представљали главну снагу за вођење борбе за превласт на мору, тај задатак у току рата преузимају авиони уквцани на бродове. Битка код Мидвеја (јуна 1942. године у Тихом океану) рељефно је показала да се борба међу главним саставима флота више не води у домету артиљеријских цеви већ на одстојањима од неколико стотина километара.⁵⁾ Искуство свих већих борби на мору у овом рату показало је да је извојевање превласти у ваздуху основни предуслов превласти на мору. Поред тога, ратна пракса је показала да је авион најефикасније средство у борби против подморница. (Рачуна се да су авиони у овом рату од укупног броја уништили 50% подморница.)

Ваздухопловство је, поред тога, било у стању да пружи ефикасну подршку и заштиту копненим снагама и да врши десанте оперативног значаја.

У погледу вођења рата на копну пракса другог светског рата оштро је демантовала и кориговала доктрине оних земаља које су занемаривале развој КоВ (САД и Велика Британија пре почетка рата у ствари је нису ни имале, што је имало огромних негативних последица на ток целог рата). Показало се да је за вођење рата у тадашњим условима неопходна још масовнија КоВ од оне са којом се ратовало у претходном рату. То су захтевала огромна пространства европског, азијског, афричког и пацифичког ратишта.

Основна карактеристика стратегијских операција на главном копненом фронту (источном) била је у томе што је у њима главну улогу играла КоВ подржана снажном тактичком авијацијом. Главни носиоци темпа и замаха операција били су тенкови и авиони. Главно обележје стратегијских операција западних савезника у Африци, Италији и на западном фронту било је у томе што су оне биле у највећем броју комбиноване операције, уз учешће сва три вида оружаних снага.

⁵⁾ Ово сазнање имало је радикалне последице на политику наоружавања РМ. Тако су САД на крају рата имале 136 носача авиона, док су на дан објаве рата све земље имале укупно 26. Насупрот таквом темпу пораста броја носача авиона, све ратујуће земље у току читавог рата изградиле су свега 20 бојних бродова.

Рат на мору — поред оног што је раније речено — карактерисао се сложеним и бројним операцијама за осигурање светских поморских комуникација у ком циљу је најжешћа битка вођена на Атлантику („битка за Атлантик“). Савезници су тежили да блокирају „тврђаву Европу“, а Немци да онемогуће поморске везе Америке и Европе.⁶⁾ На Пацифику је РМ одиграла главну улогу у борби с Јапаном, уз подршку КоВ и РВ. На свим ратиштима РМ се показала способном да подржава крила своје КоВ и да дејствује на крилима противничких армија. Исто тако, до те мере су усавршена разноврсна десантна средства, да је РМ била способна за оперативне и стратегијске десанте.

У целини узев, борбе на копну, мору и у ваздуху у другом светском рату добиле су до тада невиђени замах. Снаге сва три вида оружаних снага толико су нарасле да су постале (мање-више) равноправни инструменти војне стратегије. Ваздухопловство је, на основу стварног доприноса у рату, први пут од свог постојања одиграло равноправну улогу у односу на остала два вида.

На бази ратних искустава, величине и организацијске развијености сва три вида оружаних снага западних земаља, крајем рата и непосредно иза њега јављају се на Западу преовлађујуће теорије о постојању „копненог“, „ваздушног“ и „поморског рата“, и у вези с тим, да сваки вид оружаних снага има своју посебну стратегију. Мада на први поглед ова теорија изгледа логична и прихватљива, она ипак не може да се одржи под светлошћу објективне анализе. Пре свега, све снаге видова не улазе у састав стратегијских формација, већ само један њихов део. Друкчије речено, најкрупнија стратегијска тела којима у рату стратегија руководи нису видови већ одређене стратегијске формације, које су се и у другом светском рату најчешће стварале комбинавањем стратегијских делова видова (Ков, РМ, РВ). Било да се радило о употреби комбинованих видовских стратегијских делова, или да је само један вид самостално стратегијски оперисао, њихова дејства су се изводила по јединственом плану врховног војног руковођења. Зато се и не може прихватити теорија о постојању посебних стратегија видова, мада је неки вид самостално изводио операције стратегијског значаја. Успешно руковођење стратегијским дејствима оружаних снага у савременим условима захтева постојање јединствене стратегије која би чврсто и у пуној мери обједињавала и усклађивала употребу видова према њиховим стварним борбеним могућностима.

Послератна блоковска политика „хладног рата“, повезана са огромним научним и техничким успесима задњих деценија, подстакла је нову, веома динамичну трку у наоружању. Тон читавом послератном војно-техничком развоју дала су и дају средства која су већ на крају рата уврштена у арсенал наоружања. То су: нуклеарна бомба, реактивни авион, пројектили и знатно усавршена средства електронике. По свом значају и далекосежним последицама на вођење рата на прво

⁶⁾ Жестина борбе на поморским комуникацијама види се и по томе што су западни савезници на њима изгубили 4.770 трговачких бродова са 21.140.000 тона. Од тога су 68,8% уништиле подморнице, 13,4% авијације, 7,4% површински бродови, 6,6% mine, а 3,8% уништено је осталим средствима.

место избија нуклеарно и термонуклеарно оружје. Оно данас, у бу-квалном смислу речи, предводи целокупан развитак ратне технике, јер поседује моћ од стратегијског значаја.

Појава нуклеарног и термонуклеарног оружја поставила је у центар стратегијских разматрања питање средстава за њихово преношење. Више од 10 година то је био авион — бомбардер. Међутим, авион са којим се изашло из другог светског рата ни брзином нити радијусом није омогућавао да се ефикасно дејствује по објектима на читавој земљиној кугли. То се могло постићи тек изградњом млазног бомбардера са системом пуњења горивом у ваздуху (први експеримент 1947. године).

Полазећи од чињенице да је стратегијско ваздухопловство (тада) било основна и једина снага за наношење стратегијских атомских удара по непријатељевом потенцијалу, у САД се РВ придавала она одлучујућа улога коју је раније имала РМ. Ради стварања моћне стратегијске бомбардерске флоте, око 40% целокупног буџета РВ додељивано је задњих година за изградњу ове врсте авијације. Захваљујући таквој политици Американци су успели — према подацима које су публиковали — да уведу у строј око 2.000 стратегијских бомбардера,⁷⁾ распоређених у четири ваздушне армије. Свесни чињенице да би у случају рата њихова бомбардерска авијација имала огромне тешкоће у продирању у СССР, у САД се интензивно ради на опремању бомбардера пројектилама „ваздух-земља“. Авиони Б-52 наоружани су пројектилом „хоунд дог“, домета око 500 км. Али, рачуна се да и тај домет није довољан па се убрзано ради на изградњи пројектила „скајболт“ који би требало да има домет око 1.500 км, а ушао би у оперативну употребу (вероватно) у 1963. години.

Сличан процес одигравао се у СССР-у. Будући да се његов гео-стратегијски положај после другог светског рата из основа променио, морао је сада рачунати на вођење интерконтиненталног рата. За такав рат — поседујући већ „А“ и „Х“ оружје — било је неопходно изградити снажну стратегијску авијацију која је, као што је познато, у другом светском рату код њих била неразвијена. Максимално концентришући снаге и средства на том пољу, СССР-у је успело, према више пута публикованим подацима и проценама на Западу, да изгради око 1.200—1.500 бомбардера типа Ту-16, М-4 и Ту-95 (авиони са подзвучним брзинама). Према истим проценама СССР располаже врло малим бројем надзвучних бомбардера, а ради на изградњи атомског бомбардера који би представљао аутономну и високо покретну базу за испаливање пројектила.

Међутим, авион задњих година није остао једино средство за наношење стратегијских „А“ и „Х“ удара. Постојање потребе и жеље да се дејствује брже и сигурније, на једној страни, и успеси постигнути у балистици, аеродинамици, електроници и у технологији го-

⁷⁾ 1440 авиона Б-47 и 550 Б-52 (оба дозвучних брзина). У 1961. години 1—2 винга преоружаће се са Б-58 (брзине око 2 маха) чија је производња обустављена. У експерименталној фази налази се бомбардер Б-70 који би требало да достигне брзину од 3 маха, као и атомски бомбардер.

рива, на другој страни, омогућили су појаву континенталних и интерконтиненталних пројектила. Тиме нестаје монопол који је ваздухопловство имало за читавих 40 година у дејствима по противничким циљевима на већој дубини.

У почетној фази развитка пројектила основни проблем био је у њиховој недовољној прецизности. Међутим, у току петнаестогодишњих напора она је до те мере усавршена да се већ данас може рачунати да је постигнут неопходан минимум прецизности. Према подацима западне војне публицистике, часопис »Flugwehr und Technik« (бр. 10 од 1960. године) изнео је како се кретао развој прецизности пројектила. Према тим подацима (које свакако ваља примити са извесном резервом) растурање V-2 било је 2% од домета: на 300 км од 6 км; интерконтинентални пројектили СССР-а у 1958. години 1,2% од домета: на око 8.000 км око 10 км; исти тип пројектила у САД у 1958. години 5% од домета: на око 10.000 км око 50 км; исти пројектил у СССР-у у 1960. години 0,2% од домета: на око 12.000 км око 2,5 км; 1960. године исти пројектил у САД 0,55% од домета: на око 8.500 км око 5 км. Очигледно је да је за употребу хидрогенске бомбе већ ова прецизност углавном задовољавајућа.

Успешан развој пројектила решио је на задовољавајући начин проблем стратегијског простора у глобалном (интерконтиненталном) рату. Поред тога, поседовањем интерконтиненталних пројектила сада је и бранилац у стању — што никад раније није било могућно — да нападачу моментано узврати стратегијски удар. Из тих разлога водеће блоковске силе у практичној политици наоружања улажу данас основне напоре на развој пројектила, потискујући у други план развој бомбардерске авијације.

Према америчким подацима⁸⁾ више од 90% атомских средстава САД било би у 1960. години пренесено бомбардерима, а остатак пројектилима. Али, ова слика ће се према истим подацима, 1965. године знатно изменити: 50% „А“ и „Х“ бомби носиће бомбардери, а 50% пројектили. Касније, предност ће бити на страни пројектила.

Из јавних иступања Хрушчова и маршала Малиновског произилази да је СССР отишао толико далеко у развоју пројектила за даљња дејства да је у стању, по њиховим речима, да знатно смањи производњу бомбардера, а вероватно и да је обустави.

Очигледно је да пројектили постају све погоднија и многобројнија средства за наношење стратегијских нуклеарних напада и да они све више истискују бомбардере из наоружања.

Међутим, појава нуклеарног оружја и пројектила не поставља само питање односа бомбардер — пројектил, већ задире у питање наоружања армије у целини. Јер, по ономе што се већ данас дешава — а још више по перспективи техничког развоја — очигледно је да се у наоружавању армије прелази у еру ракетне технике. Њена борбена средства се већ налазе у наоружању сва три класична вида ору-

⁸⁾ Aviation week und space technology од 20. јуна 1960. године.

жаних снага и код сваког од њих изазивају крупне измене у организацијској структури и у реализовању борбених могућности.

Кад је реч о битним изменама које пројектили уносе у досадашњу скалу наоружања армија, ваља пре свега учити чињеницу да су они разбили постојеће границе дејства класичног оружја. Јер, данас је могућно дејствовати успешно и на великим удаљењима са копна: на копно, на море, и у ваздух; са (испод) мора: на (испод) море, на копно и у ваздух; из ваздуха: на копно, на (под) море и у ваздух. Друкчије речено, данас је могућно — чак и неопходно! — да се по противниковим објектима у дубини дејствује и са копна, и са (испод) мора и из ваздуха. Или, што је сасвим слично: у борби за превласт на мору и у ваздуху сада такође могу и треба да учествују сви видови оружаних снага. Да би се сагледало да су се у овој области одиграле заиста корените и несвакидашње промене довољно је подсетити се да би у случају избијања општег ратног сукоба данас многим стратегијским објектима у континенталном делу СССР-а претила главна опасност од америчких подморница, наоружаних пројектиlima.

Сам развој средстава ратне технике постаро се да подсече корене оним теоријама које су тврдили да је у рату одлучујуће резултате могућно постићи самосталним дејствима овог или оног вида оружаних снага. То се у првом реду односи на разне америчке војне теорије (гледишта) о одлучујућој улози РВ или РМ које већ више од деценије доприносе распиривању несугласица међу видовима америчких оружаних снага. (У том сукобу играју не малу улогу и економски интереси финансијских магната.) Објективан развој догађаја у области ратне технике све је више утицао да се уочи неправилност и штетност оваквих теорија. Тако је, говорећи 1958. године о том проблему пред Конгресом, Ајзенхауер изјавио: „Самосталан копнени, поморски и ваздушни рат за увек је ишчезао. Ако ми ма када будемо увучени у рат дејствоваћемо свуда — на земљи, на мору и у ваздуху — свим видовима оружаних снага, концентрисаним у јединственом напору“. Мада је овом изјавом дезавуисано гледиште о решавајућој улози било којег вида — и наутуриран курс изградње тзв. „избалансираних оружаних снага“ — ипак у САД по свему судећи, ни до данас нису у потпуности превазиђене супротности међу видовима. С тим се суочила и Кенедијева администрација. Она је формирала специјалан комитет који је проучио ово питање и, према подацима америчке штампе, већ поднео свој предлог, чија је суштина у темељитој реорганизацији оружаних снага, у циљу њихове веће унификације. Независно од тога да ли ће се и у којој мери тај предлог прихватити, јасно је да је проблем до те мере сазрео да га треба на нов начин решавати.

Нова оружја, са свим реперкусијама које уносе у оперативну -стратегијску разматрања и планове, по логици ствари нису се могла уклопити у класичну организацијску поделу армије на три вида. То се прво запазило и одиграло у области противваздушне одбране (ПВО).

Појава нуклеарног и термонуклеарног оружја поставила је у први план стратегијских припрема за рат питање заштите од средстава ваздушног напада. Водеће блоковске силе уложиле су изван-

редне напоре и огромна средства да изграде ефикасан систем одбране из ваздуха. Захваљујући томе, оне су успеле да створе и развију све елементе територијалне ПВО за борбу са бомбардерима: ловци брзине 2 маха, наоружани пројектиlima и опремљени радарима за хватање циља и за нишањење; пројектили „земља-ваздух“ са дометом око 130 км и плафоном око 40 км; полуаутоматизација система ВОЈИН која омогућује командовању благовремен и јасан преглед динамичне ситуације у ваздуху и доношење правовремених одлука.⁹⁾ Може се сматрати да су постојећи системи ПВО водећих блоковских сила постигли висок степен ефикасности у борби са постојећом бомбардерском авијацијом. Међутим, улазак интерконтиненталних пројектила у оперативну употребу потискује у други план борбу са авионима, а на прво место избија противпројектилска одбрана, на чијој се организацији најжурбаније ради. Према публикованим америчким подацима решавање тог проблема код њих стоји приближно овако: створили су радаре домета до 5.000 км (ранији радари око 500 км) који могу открити пројектиле на 15 минута пре њиховог удара по циљу;¹⁰⁾ убрзано се ради на изради против-пројектила („најк зевс“), за који се претпоставља да ће наредних година ући у наоружање.

Задачи територијалне ПВО све се више усложњавају јер интерконтинентални (и континентални) пројектили постижу све већу прокретљивост: на копну — тиме што се рампе постављају на железничке композиције или повезане ауто-платформе; у ваздуху — тиме што бомбардер све више постаје рампа за испаљивање пројектила; на мору — употребом пројектила са подморница. Нарочито тешке проблеме пред ПВО постављају подморнице (са атомским погоном) јер је данашњим техничким средствима не могу открити на већим даљинама, што је нужно ако се жели водити успешна борба с њима. Зато борба с подморницама све више избија у први план данашње војне стратегије.

Овако крупни, одговорни и веома компликовани задаци ПВО поставили су на дневни ред питање њене организације. Логично је да је сам развој нападних средстава тражио постојање разгранате, свеобухватне и јединствено руковођене организације, која би била у стању да на време развија ефикасна одбрамбена средства, да најцељесходније употреби сва расположива оружја и да планира потребне мере узбуне и заштите за читаву државну територију. У СССР-у је тај организацијски проблем решен на потпуно нов начин: ПВО је нови вид оружаних снага. Његова команда руководи и командује свим елементима територијалне ПВО. У САД такође постоји јединствена организација, али је проблем решен на други начин: команда континен-

⁹⁾ Полуаутоматизација у систем ВОЈИН омогућује: аутоматско преношење података радарског осматрања у центре за командовање; машинско филтрирање података; аутоматско и тренутно прорачунавање које снаге (са којих аеродрома или пројектилских база) могу најефикасније да пресретну циљеве у ваздуху.

¹⁰⁾ Употребом сателита у ове сврхе — на чему се практично већ ради („мидас“) — очекују да ће им се то време повећати на 25—30 минута.

талне ваздушне одбране руководи са ПВО преко њој оперативно потчињених команди КоВ, РВ и РМ које су одређене за вођење ПВО, а чије јединице и даље органски припадају своје матичном виду. Очигледно је да је оваквом организацијом теже постићи максималан степен јединства и ефикасности целокупног система — али то је у основи последица досадашњих односа видова оружаних снага у САД.

Ступањем у наоружање интерконтиненталних пројектила поставило се питање и њихове организације. Разумљиво је што је ово најизразитије офанзивно стратегијско средство напада захтевало да се пронађе адекватно организацијско решење које би обезбедило његову најефикаснију употребу. У СССР- је, према јавним изјавама највиших државних и војних руководилаца, створен нови, ракетни вид оружаних снага, који (према истим изворима) има прворазредну и одлучујућу улогу у оквиру њихових оружаних снага. У САД је тај проблем решен на тај начин што су интерконтинентални пројектили органски укључени у стратегијско ваздухопловство, које код њих још увек представља главно офанзивно средство стратегијског удара.

Стварање нових видова оружаних снага показује да у савременим условима карактеристике простора (копно, море и ваздух) нису, као раније, онај фактор који у основи опредељује поделу оружаних снага на видове. Сам развитак технике разбио је раније просторне границе, које су јасно ограничавале одређени простор са којег су се изводила борбена дејства. Мада је извесно да ће и убудуће утицај простора играти одређену улогу при организовању армија, ипак треба констатовати да тај утицај све више слаби и да све више препушта место другим, пресуднијим факторима. У први план све више избијају стратегијска улога оружја и опреме, природа и карактеристике њихове употребе, као и специфичност у начину извршења задатака.

Из свега што је до сада речено произилази да су улога и међусобни однос видова оружаних снага у првом реду и у највећој мери зависни од степена развитка производних снага, од величине и карактера сопствених и противничких снага, од гео-стратегијског положаја и од усвојене ратне доктрине. Пракса два последња рата и читав послератни развитак убедљиво су показали да ни једно оружје — ни један вид — није у стању да самостално извојује победу. Да би се то постигло неопходно је изграђивати и обједињено употребити целокупан систем наоружања у складним пропорцијама — зависно од стварне борбене могућности појединог оружја (средства). Међутим, то на другој страни не значи да су сви делови оружане силе подједнако важни и да их треба развијати на линији „уравнолевке“. Период од задњих неколико деценија је рељефно показао да се улога појединих видова закономерно мењала, највећим делом посредством самог техничког прогреса. Изразиту слику таквог стања имамо данас, где ракетно оружје преузима примат од ваздухопловства, које је у задње две деценије доживело расцвет својих снага и по борбеним могућностима избило на чело осталих видова.

Ако се у целини погледа развојни пут у области наоружања и међусобног односа видова у последњим деценијама, може се утврдити

да се пред нама одиграо један чисто дијалектички процес: једно време је снага армија јачала стварањем и усавршавањем многих специјализираних борбених средстава видова, тј. осамостаљењем и извесним удаљавањем видова; касније, појавом нуклеарног оружја и пројектила — којима су данас наоружана сва три вида — сама објективна стварност захтева да се, сада на вишем нивоу борбене моћи армије, постигне већи степен обједињености видова при њиховој оперативно-стратегијској употреби.

Проблем усклађивања дејства видова јавља се на данашњем ступњу развитка технике у друкчијем светлу и у измењеном облику. Битно обележје том проблему дају данас „А“ и „Х“ оружје и средства за њихово преношење до циља, где су прва мање или више неограничена у ефекту дејства, а друга имају практично неограничен домет за борбу на земљиној кугли. Основне карактеристике овог оружја омогућују и захтевају да се оно изненадно и брзо употреби¹¹⁾ — од стране и нападача и браниоца — уколико се жели постизање значајног ефекта у првој (почетној) етапи рата. Тако оштро постављен оперативни захтев могућно је остварити само најтешњим оперативно-стратегијским садејством свих елемената који учествују у стратегијском нападу и одбрани.

Ако се погледа основна карактеристика снага за наношење одлучујућег стратегијског удара првог дана рата, видеће се да те снаге данас сачињавају: интерконтинентални и континентални пројектили; стратегијска бомбардерска авијација и пројектили са подморница и површинских бродова. Разумљиво је што је на њихову ефикасну употребу у првом часу будућег сукоба могућно рачунати само под следећа два услова: прво, да су им дејства планирана по јединственом плану још у доба мира; друго, да се са једног места руководи почетним распоредом и почетним дејствима свих расположивих стратегијских офанзивних снага. Сличан проблем се поставља данас и код употребе снага ПВО. С обзиром на то да савремена нападна средства имају изразиту предност над данашњим средствима ПВО, све је очигледније да је најцелисходније и најефикасније тући стратегијска нападна средства у њиховим базама (на ватреним положајима). Извршење тог задатка припада офанзивним стратегијским снагама. Отуда потреба да се за ефикасност ПВО постигне не само усаглашеност свих њених елемената, већ и да се њена дејства детаљно ускладе са оперативно-стратегијским дејствима нападних средстава осталих видова оружаних снага. У истој (или сличној) светлости јавља се и проблем садејства стратегијских формација видова при извођењу операција на копну, мору и у ваздуху.

Под силином притиска такве објективне стварности јавља се, до извесног степена на нов начин, проблем руковођења оружаним сна-

¹¹⁾ Колико су се ствари у том погледу суштински измениле најбоље се види из овог примера: у другом светском рату су САД узвратиле противнику први стратегијски удар тек после 18 месеци, а сада, према изјавама најодговорнијих америчких руководилаца, за то им стоји на располагању свега 15—20 минута.

гама у целини. Технички развитак наоружања и опреме отишао је толико далеко да све више тражи сасређивање руковођења у једном органу, и то како у области употребе оружаних снага тако исто и на пољу изградње и усавршавања борбених и опслуживајућих средстава. Због тога из дана у дан постаје све јасније да врховно војно руковођење које органски разбијено на неколико паралелних (паритетних) центара постаје све више кочница даљој изградњи оружаних снага и њиховом благовременом прилагођавању све бржим друштвеним и војнотехничким променама. Зато се данас све више запажа тенденција стварања јединственог, чврсто повезаног врховног војног органа. Поред земаља које су још раније биле усвојиле такво организацијско решење, усвојиле су га у задње време — са извесним специфичностима — Западна Немачка и Француска. О том проблему се све више дискутује и код осталих земаља западног блока.

Појава АБХ оружја, пројектила и све бољих средстава електронике објективно води ка већој интеграцији оружаних снага. Међутим, сама интеграција није се до сада остваривала укидањем видова или смањењем њиховог броја, већ, као што смо видели, стварањем нових. Поставља се питање који су то фактори определили такав пут овог актуелног и значајног процеса.

Пре свега, послератни развој војне теорије и праксе није дао за право онима који су тврдили да је наступило време рата „на дугме“ и „минијатурних армија“. Мада је појавом новог оружја улога материјалног фактора у вођењу оружане борбе знатно порасла, ипак остаје чињеница да би на данашњем ступњу друштвено-економског и техничког развоја за вођење „глобалног рата“ било неопходно још масовније учешће народа (у разним облицима) него икада раније. На другој страни, перманентно балансирање блоковских снага на ивици „хладног рата“ захтевало је непрекидне напоре за јачање мирнодопских армија. Поред тога, сва три вида оружаних снага убрзано су се почела прилагођавати „веку ракета“, уводећи их у наоружање. Тако се догодило да, баш у време кад су се масовно ширила гледишта да РМ нагло губи свој значај, појавом атомских подморница са пројектиlima долази до тога да она до извесног степена чак и повећава своју ранију улогу. Сличан процес прилагођавања одиграва се и код РВ: увођењем пројектила „ваздух-ваздух“ и „ваздух-земља“ у ваздухопловно наоружање повећавају се борбене могућности авиона за извршење ових задатака где су они још увек погоднији и од пројектила, или где их успешно допуњују. Исто тако, данас се улажу огромна финансијска средства да се отпочне са серијском производњом авиона за вертикално полетање и слетање, чиме ће се тактичко ваздухопловство прилагодити новим условима на бојишту и „конкурвенцију“ пројектила. Процес прилагођавања новим условима интензивно се одвија и у КоВ. Посебно се карактерише настојањем за што већом покретљивошћу, и у тактичким и у стратегијским размерама (ваздушни транспорт; транспортери), као и увођењем многобројних и разноврсних нових борбених и помоћних возила и средстава. У целини узев, због постојања такве објективне стварности

питање веће интеграције оружаних снага до данас се решавало на бази и у оквиру постојећих и новоформираних видова. Међутим, то не значи да даљи технички развитак неће утицати на друкчија решења организацијске структуре армија у будућности. Према тенденцијама техничког развитка реално је претпоставити да ће у оружаним снагама долазити до још веће интеграције борбених средстава која ће се, вероватно, код великих армија кретати у правцу стварања стратегијских офанзивних снага, као и дефанзивних (усавршена ПВО), и снага за извођење операција. Али, одговор на то питање даће предстојећи развитак оружаних снага. Ово су само могуће тенденције развоја. Да ли ће се и у којој мери остварити, првенствено ће зависити од даљег развоја пројектила и од степена њиховог улажења у наоружање. За сада је извесно да је задатак стратегије да обезбеди чврсто и јединствено руковођење при употреби свих видова и родова оружаних снага, и да истовремено преиспитује, усавршава постојећу организацију армије — доводећи је у склад са измењеним друштвено-економским, техничким и гео-стратегијским условима и околностима.

Питање улоге и међусобног односа видова оружаних снага актуелно је и важно не само за највеће армије света, већ и за армије малих земаља. Мада је то тема за себе, потребно је и у оквиру овако замишљеног чланка бар сагледати — ако не обрадити — основне специфичности тог проблема.

Мале земље, због доста ограничених материјално-финансијских могућности, нису у стању да у довољној величини и у потребној сразмери развију сва три вида, као што је то случај код великих армија. Отуда потреба да се код њих детаљно избалансира и оцени стварна могућност сваког вида, одређујући при томе онај који ће имати одлучујућу улогу и коме ће остала два (или један) садејствовати. На тај начин се стварају основни предуслови да се економично употребе целокупне оружане снаге. Истина, овај проблем се решава сличним методом и са истим циљем и код великих армија, али је он ипак акутнији код малих, јер је више принуђен на економисање онај који нема довољно средстава.

Следећа карактеристика (специфичност) улоге видова малих земаља је у томе што су се они (као и родови) начелно формирали касније него код водећих армија и што су од њих мање развијени. У прилог томе могло би се из новије историје навести више примера. Ради илустрације проблема довољно је напоменути да је у бившој југословенској војсци ваздухопловство проглашено за род оружја тек 1923. године иако је код великих армија то урађено још у првом светском рату; или, на пример, у тој војсци тенкови нису били род оружја чак ни кад се ступило у други светски рат. Природа овог заостајања је, у основи, у самој објективној стварности малих земаља: оне по правилу нису у стању да из сопствених извора снабдевају своје оружане снаге најмодернијом техником, нити да иду укорак са техничким остварењима великих армија.

Међутим, на формирање нових видова и родова у армијама малих земаља утичу и други фактори. Међу њима од значаја је и тај како се код великих земаља (њихових евентуалних противника) третира питање улоге појединих видова и оружја и како га намеравају употребити у предстојећем ратном сукобу. За потврду ове констатације може се навести пример ваздухопловства непосредно после другог светског рата. Кад је оно у рату показало да је стварно одиграло улогу значајног вида — и кад су га све велике силе 1947—48. године и формално признале за вид оружаних снага — то је исто учинио и највећи број малих земаља, мада су њихове ваздухопловне снаге биле доста скромне и неразвијене (у нашој Армији РВ је вид од 1948. године). Оне ово, разуме се, нису учиниле из „моде“, већ из сазнања о растућој улози РВ и могућностима да и са релативно малим ваздухопловним снагама изврше изванредан број значајних задатака које други видови нису у стању да изврше. Слично је било и са ПВО. Кад су мале земље процениле велику опасност од уништавајућих удара средстава ваздушног напада и виделе како се тај проблем поставља и решава код великих армија, и саме су приступиле организовању те врсте одбране. И без обзира што најчешће не поседују најсавршенија средства ПВО, и оне су — као и велике земље — приступиле стварању јединствене и свеобухватне организације, уносећи у њу специфичности које су одраз њихових потреба и могућности.

На организацијска решења и третирања улоге видова (родова) армија малих земаља веома утиче чињеница да велики број њих припада блоковским формацијама (у Европи и Азији готово све). Сам развој коалиционих блокова из дана у дан поприма све већи степен централизације, како у припремама тако и у планирању ратне употребе. Националне снаге мањих блоковских земаља све се више уклапају у стратегијске формације блокова и тиме по логици ствари трпе неизбежан утицај доктрине и организације водеће блоковске силе. У таквим условима најчешће није могућно тражити и пронаћи специфична (оригинална) решења за властиту земљу, већ се она морају подређивати и руководити интересима блоковске стратегије. Таква стварност може довести и до тога да се копирају решења великих армија, што мора да има негативних последица, а нарочито онда кад решења великих нису сасвим целисходна. То се може јасно видети, на пример, код неких малих земаља западног блока, које су задњу деценију на сличан начин третирале питање улоге РВ као што се то радило у САД, и које су у основи прихватиле америчку концепцију организације врховног војног руковођења. Природно је што је такво решење — које није било најприкладније ни за САД, где су видови били готово подједнако развијени — могло бити још мање ефикасно за земље које нису имале такву развијеност и сразмеру видова.

Земље које воде самосталну, ванблоковску политику имају веће могућности да објективно размотре питање улоге и међусобног односа видова (родова) и да, у вези с тим, донесу адекватна решења и одлуке. Оне најчешће усвајају гледиште и доносе такву одлуку да један од

видова има одлучујућу, а остали помоћну улогу. То се може видети из решења оружаних снага Шведске, где се главним видом сматра РВ (периферни европски континентални правац, потреба заштите јаке индустрије; снажно развијена економика и техника итд.). Исто тако, и наша Армија даје одлучујућу улогу једном виду — КоВ — а остала два вида врше помоћну улогу, садејствујући копненој војсци.

Улога и значај копнене војске нарочито расте код оних земаља које се припремају за вођење општеноародног одбрамбеног рата. Јер, масовно учешће народа у борби — и у вези с тим, надмоћност над противником у живој сили — чине основни и неопходни предуслов за извођење победе у оваквом облику рата. Пошто је његова стратегија и тактика доста специфична у односу на фронтални или партизански облик рата, логично је да се та разлика мора одразити и на организацијска решења у оружаним снагама. Она ће се, поред осталог, карактерисати настојањем да се постигне што већа самосталност оперативно-стратегијских тела (као и нижих јединица), а нарочито оних која се предвиђају за дејство у непријатељевој позадини. Организација то обезбеђује на тај начин што врши интеграцију свих борбених средстава и јединица које су неопходне одређеним командним степенима КоВ. У оквиру таквих решења и мера могућно је и потребно вршити интеграцију и оних делова борбене и помоћне авијације који су неопходни за што успешније реализовање начина вођења таквог облика рата. Али, онај део авијације за чије су борбене могућности границе основних оперативно-стратегијских тела исувише уске и плитке, захтева да се организује и употреби на други начин, како би се сачувале и обезбедиле његове високе маневарске и ударне могућности.